

Voorwoord

De roos is in de huidige tijd – oppervlakkig gezien- vooral het bloemstuk dat geliefden elkaar schenken om hun vriendschap, affectie of passie aan elkaar kenbaar te maken. Wie er meer aandacht aan schenkt, zal desondanks zien dat de roos regelmatig, in verschillende gedaanten en vormen aan ons oog voorbijtrekt. In de geschiedenis van de mensheid is de roos dan ook bij uitstek een van de meest geritualiseerde alsook gewaardeerde bloemen gebleken. In de finesse van vele artistieke wonderen keert de roos vaak terug als krachtig symbool voor de verschillende zwaartepunten van ons leven, zoals liefde, hoop, troost, kracht en vergankelijkheid.

De mythe van de roos valt te herleiden tot de oudheid. In de Griekse mythologie is Aphrodite, de godin van de liefde en schoonheid, sterk verwant met de rode bloem. Aan het einde van de Ilias smeert Aphrodite Hector in met ‘rozenolie’, die Hectors lichaam moet beschermen in zijn strijd tegen Achilles.¹ Het mocht echter niet baten, aangezien Hector wordt gedood met een speer in zijn nek. De rode kleur van de roos wordt verklaart in het verhaal over Adonis, zoon van prinses Myrrha en haar vader Cinyras. Nadat Adonis tijdens het jagen door een zwijn werd gedood, kwam Aphrodite onmiddellijk ter plekke om haar geliefde nog een laatste keer te zien. Terwijl ze zich naar Adonis haastte, haalde ze haar huid open aan de scherpe takken en doorns – waarop haar bloed de witte rozen een rode tint gaf.²

In de kunst van het Franse impressionisme waren schilders als Claude Monet, Henri Fantin-Latour, Paul Cézanne en Pierre-Auguste Renoir niet onachtzaam voor de roos en was het bovendien Fantin-Latour die de eer kreeg zijn naam verbonden te zien aan de zachtroze ‘rosa Fantin Latour.’ Binnen de meer eigentijdse kunst – de popmuziek – is de roos ook nog niet verdwenen. Het nummer *Viva la Vida* van *Coldplay* bijvoorbeeld, bevat duidelijke verwijzingen naar de teloorgang van koning Lodewijk XVI van Frankrijk:

'Revolutionaries wait
For my head on a silver plate
Just a puppet on a lonely string
Oh who would ever want to be king'

De videoclip begint met een opengaande roos als prelude van een nieuw leven, of in dit specifieke geval als het begin van een koningschap. Wanneer

Voorwoord

de laatste woorden van het lied zijn gezongen 'For some reason I can't explain – I know Saint Peter won't call my name – Never an honest word – But that was when I ruled the world' volgt een koorgezang in mineur waarbij de verschillende bandleden het object zijn van een ogenschijnlijk levend schilderij waarin een treurige, maar heldere voorstelling wordt overgebracht: de lichamen van de mannen gaan op in wegzwevende rozenbladeren. Het einde van Lodewijk XVI.

Dit themanummer houdt verband met een specifieke rozensymboliek, één met een meer politieke betekenis dat betrekking heeft tot zwijgen, geheimhouding en vertrouwelijkheid. In het Romeinse rijk was het gebruikelijk dat sommige plafonds van feest- en vergaderruimten waren beschilderd met rozen, wat de aanwezigen er subtiel op moest wijzen dat wat werd besproken en gezegd binnenskamers zou moeten blijven. Dit fenomeen keert in de geschiedenis vaak terug en staat bekend als: sub rosa (= onder de roos). Bij de biecht in het christendom bijvoorbeeld kent de sub rosa-roos een speciale betekenis. Vaak was er op de biechtstoel een roos aanwezig, wat impliceerde dat het gesprek tussen de 'zielzorger' en zijn zondaar geheim bleef. Maar ook vandaag de dag is de term sub rosa nog in gebruik. In Schotland is 'SubRosa' een overlegorgaan - bestaande uit beleidsmakers, academici en leden uit de private sector - om in vertrouwen te spreken over zaken aangaande Europees beleid en economische ontwikkeling.³ Bovendien is sub rosa sterk van toepassing op velerlei historische fenomenen en gebeurtenissen: geheime geschiedenissen. Zo is het verleden rijk aan geheime genootschappen, waarvan de beginselen, doelen en ontmoetingen onbekend, of in ieder geval hypothetisch zijn. De religieuze orde van de Jezuïeten, 'de soldaten van God', hebben vanaf hun oprichting in 1534 een niet geheel onbetwiste status in de ogen van de buitenwereld. De directe band met de paus, de sterke handhaving van gebruiken en tradities en de geoorloofdheid van tirannicide hebben de Jezuïetenorde tot iets mysterieus en geheimzinnig gemaakt.⁴ Ook het feit dat de Jezuïeten beschikken over een wereldwijd opleidingsnetwerk, waarvan in Nederland politici als Ruud Lubbers en Hans van Mierlo exemplarische leerlingen zijn, dat een goed geschoolde elite voortbrengt, wekt een onzeker idee over hoever hun macht nu eigenlijk reikt; en waar het zich tot beperkt.

Hoewel het Byzantijnse rijk in zijn duizendjarig bestaan te maken had met sterke concurrenten, zoals Russen, Arabieren, Venetianen en Kruisvaarders, wist het zijn voortbestaan op vele cruciale momenten veilig te stellen. Een niet onderschatbare factor daarin was het strijdmiddel van de

Byzantijnse marine, genaamd ‘Grieks vuur.’ Dit geduchte wapen werkte als een soort vlammenwerper en kon vanaf enige afstand vijandelijke schepen in lichterlaaie zetten.⁵ Maar het technische functioneren ervan gold destijds als een militair geheim, met als gevolg dat kennis over het Grieks vuur verloren is gegaan. Nog steeds speculeren wetenschappers over de exacte samenstelling en werking van het wapen. Het lijkt er in ieder geval op dat het geheim zich stoïcijns schuilhoudt, ergens onder die denkbeeldige roos.

Een periode die zich gemakkelijk laat associëren met sub rosa is de Koude oorlog. Proxyoorlogen, schimmige liquidaties en geheime diensten die in optima forma opereerden. Vooral dat laatste heeft een diepgaande invloed gehad op de loop van de recente geschiedenis, al is de omvang van die invloed niet een afgemeten en afgewogen zaak. Van de Amerikaanse geheime dienst, de CIA, kennen we bijvoorbeeld haar leidende rol bij de invasie in de Varkensbaai. Maar de meeste verhalen over betrokkenheid van de CIA bij tal van buitenlandse verkiezingen, blijven nog vaak in sferen van heimelijkheid.

Ook vandaag de dag heeft sub rosa betrekking op tal van organisaties, vergaderingen en ontmoetingen die het grote publiek met veel nieuwsgierigheid aanziet, maar pijnlijk moet erkennen dat ze nooit precies zal weten hoe het zit. Te denken aan: de FIFA, kabinetsformaties en (de meest gruwelijke:) de ontmoeting tussen premier Mark Rutte en zanger Gordon in september 2015.⁶ In onze 221e editie worden gebeurtenissen uit het verleden besproken die op een bepaalde manier geheimzinnig zijn, waar een vernisje van mist overheen ligt of die raadselachtig lijken. Die dingen waarvan het waarde heeft te weten wat er precies is gebeurd, juist omdat ze zo verzwegen zijn of zich zo sterk buiten de radar hebben bewogen.

Maarten Duijvendak trapt af met een zeer actueel onderwerp: belastingmoraal en-ontduiking. Duijvendak betoogt dat tijdens de Franse revolutie in West-Europa een hernieuwde belastingmoraal de kop opstak. Niet langer accepteerde men nog dat bepaalde groepen waren vrijgesteld van belastingen; een moraal die gedurende het staatsvormingsproces in de middeleeuwen was ontstaan. Na de Franse revolutie werd ook door Willem I in Nederland een belastingstelsel ten uitvoer gebracht dat meer was gebaseerd op evenredigheid en regelrecht vanuit de nationale overheid werd georganiseerd. Dat ging niet zonder slag of stoot. De nieuwe maatregelen leidden tot grootschalige belastingontduiking en op het Groninger platteland kwamen boeren zelfs in opstand - waar de overheid hard tegen op moest treden. We blijven nog even in het Koninkrijk der Nederlanden. Els Witte geeft in haar bijdrage namelijk een reconstructie van hoe Willem II tijdens

Voorwoord

de Belgische Opstand een bijna succesvolle contrarevolutie opzette. Met een verhaal van intriges, chantage en geheime operaties is ‘tevergeefs’ geprobeerd de Belgische onafhankelijk ongedaan te maken. Lange tijd was er weinig bekend over de contrarevolutie, zowel in Nederland als België. Maar met nieuw bewijsmateriaal lijkt Witte ons een duidelijker en scherper beeld voor ogen te houden over wat er nu precies is voorgevallen tijdens die gewelddadige jaren van de Opstand.

Shafique Virani bespreekt in zijn artikel de mythe van de ‘assassijnen’, een moslimgemeenschap uit de late middeleeuwen die zich hoog in de bergen schuilhield, in een paradijselijk aandoend paleis en werd geleid door een duistere, oude man die zijn volgelingen liet drogeren. Tenminste, als we de overleveringen van Marco Polo moeten geloven. Virani laat zien op welke manieren de verhalen van Marco Polo de reputatie van de assassijnen vandaag de dag nog steeds erg beïnvloeden. Bovendien probeert hij aan de hand van nieuwe bronnen tot een dieper en meer genuanceerd begrip van de assassijnen (isma’lieten) te komen: als religieuze groepering met een bijzonder hoogwaardig intellectueel en spiritueel leven.

Het themagedeelte wordt afgesloten met twee artikelen over het zeer mysterieuze en ongewisse leven van Jezus Christus. Riemer Roukema geeft in zijn artikel een beschouwing op apocriefe geschriften: vroegchristelijke teksten die door hun auteur expliciet als geheim of verborgen zijn gepresenteerd. Het gaat daarbij om de geschriften die door gnostici, mensen die meenden dat de ware betekenis van Christus’ boodschap door de kerk niet werd begrepen, zijn samengesteld. Gnostische leraren schreven daarom hun eigen teksten die zij verspreidden onder gelijkgestemden. Een belangrijke vraag die Roukema probeert te beantwoorden: hoe om te gaan met deze apocriefe geschriften? Jacob Slavenburg daarentegen schrijft over een vermeend Jezusgraf in Jeruzalem, gevonden in 1980. In het graf werden een aantal beenderenkistjes gevonden met daarop inscripties die erop wijzen dat het om graf van Jezus en zijn familie ging. De opgraving werd echter met veel kritiek en terughoudendheid bekeken. Slavenburg wijst op de sobere en onvolkomen argumentatie van de sceptici en stelt zelfs dat we weleens te maken zouden kunnen hebben met het échte, onvervalste graf van Jezus.

In de lijn van de Groniek-traditie opent het supplement met een ‘Hoog van de Toren’ van Hanneke de Boer waarin zij een genuanceerde bijdrage geeft aan het debat omtrent ‘controversiële’ objecten in de publieke ruimte. Volgens de Boer dragen nog te weinig Nederlanders het volledige besef van

de zwarte bladzijden van ons verleden. Maar het weghalen van standbeelden en straatnamen zou zijn doel voorbij schieten, omdat dat eerder een vorm van wegstoppen dan herinneren is. Controversiële objecten zouden juist heel goed kunnen worden ingezet om de kwalijke onderwerpen van de Nederlandse geschiedenis te belichten, opdat een sterker besef ontstaat van de vele tinten van ons verleden.

Guido van Hengel bespreekt in de rubriek ‘Persoonlijkheden’ filosoof Erich Gutkind. In het begin van de twintigste eeuw bewoog Gutkind zich in de intellectuele kringen van zijn tijd. Hij was bevriend met mensen als Frederik van Eeden en Walter Benjamin en correspondeerde met Albert Einstein en werd door sommige tijdsgenoten geroemd. Toch vertolkte Gutkind vooral een bijrol in het intellectuele Europa van de twintigste eeuw. Maar deze bijrol is volgens Van Hengel niet zonder waarde geweest. Het laatste artikel betreft een interview tussen redacteurs Jitse Daniels en Fouad el Ghamarti en archeologisch conservator in het Drents Museum Bastiaan Steffens. Aanleiding van het gesprek is de tentoonstelling Nubië – Land van de Zwarte Farao’s waarvoor Steffens hoofdverantwoordelijke was. Het gesprek heeft echter niet alleen betrekking op de tentoonstelling maar ook het ‘carrièrepad’ dat Steffens heeft afgelegd om te komen waar hij nu is en de inhoudelijke taken van zijn interessante en veelzijdige baan.

De redactie van Groniek wenst u veel leesplezier toe.

Noten

1. Homerus, *de Ilias*, vertaald door A.T. Murray (London: William Heinemann, 1924), volume 23, regels 85-90.
2. Monica S. Cyrino, *Aphrodite: Gods and Heroes of the Ancient World* (London etc.: Routledge, 2010), 96.
3. “SubRosa – the concept,” SubRosa, laatst bijgewerkt in 2016, <https://www.subrosascotland.eu/>.
4. Tom Verschaffel, *Koningsmoorden* (Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2000), 192.
5. Ancient History Encyclopedia, “Greek Fire,” geraadpleegd op 18 augustus 2019, https://www.ancient.eu/Greek_Fire/.
6. “Gordon op bezoek bij Rutte,” NOS, 2 september, 2015. <https://nos.nl/artikel/2055514-gordon-op-bezoek-bij-rutte.html>.